

Битва за Кавказ

Уродженці Сумщини – на останньому рубежі оборони. До 70-річчя битви за Кавказ

Олег КОРНІЄНКО, член правління Національної спілки краєзнавців України, координатор проекту «Електронная Книга Памяти Украины 1941-1945» по Сумській області

НАПЕВНО, кожний мешканець області неодмінно чув про Сталінградську битву, котра стала одним з переломних моментів у ході Другої світової війни. Разом з тим мало хто пригадає, хіба що завдячуючи В. Висоцькому та культовому фільму «Вертикаль», про битву за Кавказ, яка тривала одночасно зі Сталінградською. Сьогодні, коли виповнюється 70-річчя тих подій, хотілося б повернути із небуття імена і долі уродженців Сумщини, котрі загинули під час оборони м. Нальчика – столиці Кабардино-Балкарської автономної республіки.

На тлі виборів 69 річниця визволення України, котру мали відзначати 28 жовтня, пройшла вкрай непомітною. Натомість у ці дні виповнюється 70-річчя битви за Кавказ, котра в ході Другої світової війни мала неабияке значення. Адже якщо заплановане взяття німцями Сталінграду мало на меті перерізати постачання нафти Волгою, то удар через Кавказький хребет передбачав захоплення Бакинських наф-

▲ ОБЕЛІСК СЛАВИ. «Вічний вогонь» на братській могилі радянських воїнів, полеглих у боях за м. Нальчик

українських хлопців 1918-1921 років народження.

Частина була сформована у 1934 р., а вже у травні 1939 р. полк переданий до складу Прикордонних військ НКВС СРСР і переформований у 17-й ремонтний кавалерійський полк Пів НКВС СРСР. На 22 червня 1941 року полк дислокувався у м. Пятигорську Ставропольського краю Російської Феде-

рації. У зв'язку з посилювалися хаос і панічні настрої. У спробах навести бодай якийсь порядок у частинах брали участь навіть цивільні партфункціонери. Так, в районі Пятигорська за наказом Михайла Сулова були затримані і відремонтвані на підприємствах міста-курорту п'ять реактивних установок «Катюша», екіпажі яких збиралися підірвати свої машини,

джерела надходження пального в СРСР. Кавказ і Волга – це географічний край Європи, і саме на цих останніх рубежах знекровленими радянськими частинами і було зупинено просування армій гітлерівської коаліції.

Багато уродженців Сумщини, котрі полягли на фронтах тієї всесвітньої м'сорубки, нині спочиває під гранітом меморіалів та у незнаних могилах від Бельгії і Норвегії до Порт-Артуру. У цьому сенсі не став винятком і Кавказ, де наклали головою бійці 17 кавалерійського полку, котрий відіграв визначальну роль в обороні м. Нальчика. Протягом 1939-1941 рр. він отримував поповнення, що значною мірою складалося з призовників із Сумської області – молодих і дужих

ськовослужбовців. 15 грудня 1941 р. був переформований у 17 кавалерійський полк і до 13 червня 1942 р. входив до складу Управління ПВ НКВС Азербайджанської РСР. Згодом ця частина була передана до складу ВВ НКВС СРСР із збереженням колишнього номера і включена до складу 11-ї стрілецької дивізії ВВ НКВС.

Перебуваючи з 15 січня по 11 грудня 1942 р. у складі діючої Червоної армії, полк брав участь в боротьбі з розвідувально-диверсійними групами німецької армії, в оборонних боях на Північному Кавказі, охороняв військове замілля 37-ї армії. 23-24 липня 1942 р. підрозділи полку обороняли м. Ростов-на-Дону. Невдовзі серед відступаючих у напрямку Нальчика, сильно пошарпаних в боях підрозділів 37-ї армії

бойове застосування. Після ремонту всі п'ять установок із запасом мін-ракет в 3000 одиниць було додано 11-ї дивізії НКВС, що захищала міста району КавМінВод. Одночасно проводилися заходи щодо затримання безладно відступаючих окремих військовослужбовців і груп червоноармійців з різних частин. Їх об'єднували в загони і під керівництвом офіцерів відправляли на посилення оборони. 9-15 серпня 1942 р. в районі Мінеральні Води – Єсентуки 11-а стрілецька дивізія вела важкі бої з 3-ю танковою дивізією вермахту, в ході яких 17-й кавалерійський полк втратив 127 військовослужбовців.

Коли ворог безпосередньо наблизився до Головного Кавказького хребта і захопив плацдарм на південному

ХОРОБРІ СОЛДАТИ. Червоноармійці 17 кавполку Іван Свиридович Лиховоз (справа) з товаришем. Орієнтовно 1941 р.

березі р. Терек, на нальчикському напрямку його зустріла знекровлена боями 37-а армія генерал-майора П.М. Козлова, котра не мала на озброєнні жодного танка. Тут, на шестикілометровій ділянці прориву, діяли формування німецької групи армій «А»: 17-а польова (Р. Руофф) і 1-а танкова армія (Е. фон Клейст) вермахту та 3-а румунська армія. Авіаційну підтримку здійснював 4-й повітряний флот люфтваффе (В. фон Ріхтофен). Ворог створив трикратну перевагу в людях, одинадцятикрат-

ну – в гарматах, десятикратну – в мінометах і абсолютну – в танках. 25 жовтня рано вранці близько 70 ворожих літаків здійснили потужний наліт на війська і штаб 37-ї армії, дислоковані в Долинському. Це були бомбардувальники Ju-88 А та He-111 2-ї бомбардувальної групи ескадри «Едельвейс» (4-го повітряного корпусу), що базувалася у Армавірі. Генерал Козлов виявився без зв'язку і позбувся управління своїми військами. О 10.00 супротивник силами 13-ї і 23-ї танкових з північного сходу та 2-ї

▲ ИСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ. Мапа Кабардино-Балкарської АРСР

румунської гірськострілецької дивізії з півночі після потужної артилерійської і авіаційної підготовки перейшов у наступ на Нальчиксько-Владикавказькому напрямку. Румунські гірські стрільці за підтримки німецького гірськопіхотного батальйону здійснили прорив на стику частин 295-ї та 392-ї стрілецьких дивізій, оволоділи селищами Яник і Шалушка і вийшли на південно-західну околицю Нальчика. Загнаним у Баксанську ущелину підрозділам 392-ї дивізії полковника

стрілецького полків і в цілому нараховувала 1956 бійців особового складу замість 11314, що мали бути по штату. Розгорнулися вуличні бої. Протягом трьох днів спішні кіннотники та стрільці самовіддано билися з ворогом. Завдаючи йому втрат у живій силі і техніці, вони спільними зусиллями знищили до 1500 осіб живої сили ворога, спалили та підбили 28 танків і 1 бронемашину. Головну роль у боротьбі з ворожою технікою, крім гранат і гвинтівок ПТР, відіграли

▲ ВОЄННИЙ ПОРТРЕТ. Бійці кінної артилерії 17 кавполку – уродженці с. Михайлівка, Чаша та Миколаївка Буринського району Сумської області. Крайній зліва – І.С. Лиховоз. 23 лютого 1941 р.

кавказзя через приельбурські перевали. Перше бомбардування Нальчика відбулося того ж дня: у небі з боку рівнини з'явилася велика кількість літаків, котрі, зробивши розворот над горами і зайшовши проти сонця, почали бомбардування міста. Виття сирен німецьких літаків і дрібнокаліберні бомби сіяли більше паніки, аніж заподіявали руйнувань. Відбомбившись, літаки пішли, а через дві години з'явилися знову, вже з важкими бомбами...

До ранку 26 жовтня противник підійшов до Нальчику. У бій з ним вступили частини 11-ї стрілецької дивізії НКВС, що боронили місто. Вкрай малочисельна дивізія скоріше нагадувала бригаду і складалася не з шести штатних полків, а лише з 17-го кавалерійського та 278-го

при 70 км гармати, що залишилися на озброєнні 17-го кавполку. Проте головна небезпека приходила з неба: спочатку з'являвся ненавистний коректувальник «FW-189», в котрого стріляли всі, хто мав зброю, а потім 70 ворожих бомбардувальників ескадри «Едельвейс» звалювали на місто смертоносний вантаж. Лише на один аеродром Нальчика вони здійснили 42 нальоти. Вже вдень 26 жовтня після нетривалого бою німецько-румунські війська захопили Будинок партактиву, вийшли до аеродрому і почали просуватися в бік міського парку і Долинська. 27 жовтня рано-вранці знову розгорілися запеклі бої. Ворог захопив Промістечко, залізничну станцію і більшу частину Нальчика. На підході до міського парку в районі сучасних вулиць Лермонто-

▲ ЕПІЗОД БОЮ ЗА НАЛЬЧИК. Кінець жовтня 1942 р. Зверніть увагу на кавалерійські карабіни Мосіна

ва і Шогенцукова залишалися останні рубежі захисників міста. До 9 години увечері 28 жовтня 1942 р. німецьким частинам за підтримки перекинутого з височини «910» батальйону румунської піхоти вдалося повністю оволодіти Нальчиком. Залишки радянських військ були змушені відходити по схилах і лісовій дорозі в бік Черекської ущелини...

Частина перша. Другу частину читайте в наступному номері газети «Панорама» 📖

▲ ЖОРСТОКІ БОЇ. Оборона передмістя м. Нальчик. Жовтень 1942 р.

